

YU ISSN 0350-185x  
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

# ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

## XLV

Уређивачки одбор:

*др Таијана Бајић-Србић, др Даринка Горџан-Премж, др Ирена Грицак, др Милка  
Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Лојар,  
др Александар Младеновић, др Асија Пецо, др Мишар Пешикан, др Живојин  
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник:  
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД  
1989

ALEKSANDAR D. DULIČENKO  
(Tartu)

SVESLOVENSKI JEZIK JURAJA KRIŽANIĆA  
U KONTEKSTU SLOVENSKE INTERLINGVISTIKE\*

„Njegov ideal bilo je stvaranje opšteslovenskog narječja dostupnog svim slovenskim narodima, poduhvat izuzetno velik u istoriji lingvistike“.

A. Brikner, 1887.

Lingvistički fenomen poznat pod nazivom „*Križanićev jezik*“ evo već skoro dva stoljeća privlači na sebe nepromjenljivu i stalnu pažnju lingvista. Izrečeno je mnoštvo mišljenja, od skeptičnih pa do onih koja potpuno opravdavaju kako sam jezik Križanića tako i njegovu lingvističku aktivnost. Protivurječnost ocjena ukazuje na složenost i u isto vrijeme važnost i vrijednost građe s kojom nauka ima posla. Diskusije oko suštine Križanićeva jezika, koje ni danas ne prestaju, potvrđuju aktuelnost ovih ili onih aspekata lingvističkog kreda velikog hrvatskog mislioca.

Od XIX vijeka, kada su Križanićeva djela postala dostupna širokoj naučnoj javnosti, vode se sporovi o tome šta je, u suštini, Križanićev jezik. Izdavač Križanićevog lingvističkog traktata *Грамматично изказан је об руском језуку* O. M. Bodanski, priznajući vještački karakter Križanićevog jezičkog sistema, koji se leksički bazira na „knjiškom ruskom jeziku“, a gramatički na hrvatsko-sprskom i vjerujući u „prirodnu nemogućnost da jedno lice stvori jezik za svoj narod“, na kraju je istakao Križanićeve zasluge u nečem drugom — u pokušaju korišćenja poredbenih elemenata pojedinih jezičkih jedinica njemu savremenih slovenskih jezika; posljednje je poslužilo C. M. Bodanskom kao osnova da Križaniću dadne epitet „oca poredbene slovenske filologije“ (4, 10). Na analogan način iznio je mišljenje 1888. godine i I. Pervolf: „Križanić nije napisao gramatiku jezika ili narječja što postoji i

---

\* Preveo Branko Tošović.

što se upotrebljava, već gramatiku nekog idealnog opšteslovenskog ili ruskog jezika koji mogu razumjeti svi Sloveni“; i dalje: „Križanićeva gramatika predstavlja u izvjesnoj mjeri vrstu poredbene slovenske gramatike, koliko se tako nešto može reći za filološki rad iz XVIII vijeka; naučnom poredbenom gramatikom taj se rad ..., naravno, ne može nazvati“ (8, 331). Vještački karakter Križanićevog sveslovenskog jezika priznavali su Đ. Daničić i V. Jagić („mješoviti crkvenoslovensko-rusko-hrvatski jezik“), odbacujući, međutim, smisao da je Križanić bio osnivač podredbene nauke o jeziku (12, 197–198; 17, 204; 11, 33; v. takođe; 18). A. Markevič je smatrao vještački karakter Križanićeva jezika „nekakvim hemijskim spojem, mješavinom idioma različitih slovenskih narječja“, a *Граматично изказанје* nazivao „prvim primjerom naše kritičke gramatike“ (7, 166–167). P. Kulakovski je ukazivao na to da „istorija pokušaja stvaranja vještačkog opšteknjiževnog jezika za Slovene počinje od vremena Juraja Križanića“ i isticao da se Križanićev zadatak svodio na stvaranje sveslovenskog jezika „na osnovu tadašnjeg knjiškog ruskog jezika“ (6, 7, 9; cit. prema separatu). „Izvjesnu izvještačenost“ koja „organski inklinira bosansko-hercegovačkom i samo mehanički ruskom“ vidio je u Križanićevu jeziku A. S. Budilović, koji je pri tome shvatao književne jezike kao uopšte vještačke ili poluvještačke jezičke tvorevine (5, 316, 318). Danas vještački karakter Križanićeva jezika priznaje, na primjer, M. Hraste („umjetni jezik“) (16, 25–34) dok holandski slavist T. Ekman tvrdi da Križanić nije stvorio „neki ‘slovenski esperanto’, kako su to mislili neki istraživači“, nego njegovo *Граматично изказанје* predstavlja samo opisnu gramatiku hrvatskog i rusko-crkvenoslovenskog jezika onoga doba (10, 43–77; cit. prema Славянска филологија. Т. IX, Софија, 1968, s. 16). S tim se, kako se može smatrati, slaže i J. Ham u jednom od nedavnih radova o analizi prosodijskog sistema Križanićeva jezika (14, 212–213).

Pitanje koliko *Граматично изказанје* predstavlja „poredbenu“, „kritičku“ ili „opisnu“ gramatiku zahtijeva kompleksno razmatranje; jasno je jedno: da su svi ti aspekti u navedenom djelu prisutni i da se dovode, naravno, na nivo znanja i naučnih predstava svoga vremena. Istovremeno je važno istaći da je primjenom „poredbene“, „kritičke“ i „opisne“ metodologije Križanić u cjelini stvorio normativnu gramatiku sveslovenskog jezika — ne onog koji postoji u slovenskoj etno-jezičkoj realnosti jezika, nego onoga koji je on zamislio, isplanirao i individualno realizovao u većini svojih djela. Prilikom rješavanja pitanja je li Križanićev jezik vještački i je li njegovo *Граматично изказанје* gramatika vještačkog sveslovenskog jezika ili nije važno je razmotriti taj lingvistički fenomen na interlingvističkom planu.

\* \*  
\*

Uoči XVII vijeka u nizu zemalja Evrope osjeća se snažna potreba za jezikom koji bi bio jedinstven za cijelu naciju. Tada se odvija intenzivan

rad na normalizaciji nacionalnih književnih jezika. Dovoljno je u vezi s tim podsjetiti na aktivnost nacionalnih akademija kao što je italijanska Akademija dela Kruska (od 1587. godine), Francuska akademija (od 1635), koje su kao osnovni cilj postavile dovođenje u sistem nacionalnog književnog jezika, izradu i oblikovanje njegovih strogih, opšteobavezujućih normi. Rad na svjesnom regulisanju i zvaničnom kodifikovanju normi živih (prirodnih) jezika postajala je opštepriznata stvar. Uporedo s tim sve se jasnije razvija misao o vještačkom stvaranju savršenijeg jezika koji bi, s jedne strane, postao racionalno i idealno sredstvo mišljenja i naučne spoznaje, a s druge — koji bi objedinjavao raznojezične narode. Lingvistički univerzalizam XVII vijeka podrazumijevao je, pored ostalog, izradu principa opštesvjetskog jezika, koji je obično zamišljan u obliku filozofskog, potpuno apriornog po strukturi i građi, sistema — takvi su bili projekti i razmišljanja F. Bekona, R. Dekarta, Đ. Dalgarna, G. Lajbnica, J. A. Komenskog, DŽ. Vilkinsa, tzv. „Por-Rojalova Gramatika“.

Uporedo s tim počinje da se razvija i drugi pravac — aposteriorni, u kome se lingvoprojekat bazira na građi prirodnih jezika. Istina, već u XVI vijeku nešto slično odraženo je u projektu pojednostavljenog latinskog jezika T. Folenga *Latino macaronico*. Međutim, upravo u XVII vijeku pojavljuje se detaljna razrada aposteriornih lingvoprojekta. Prvi takav projekat, ako se opet ne računa projekat usavršenog latinskog jezika *Lingua universalis* (1650) F. Labea, bio je Križanićev sveslovenski jezik. Za razliku od apriorno-filozofski sistema, koji nose apstraktan karakter, aposteriorni sistem poput Križanićeva jezika bio je krupan koran naprijed u priznavanju prvostepene važnosti uzimanja u obzir jezičkog iskustva čovječanstva u činu stvaranja opšteg jezika. A uz to, stvarajući aposteriorni projekat na osnovu jezičke građe jedne genetske grupe, Križanić jasno ukazuje i na određenu etno-geografsku sferu njegove primjene. Upravo odavde, od konkretne jezičke prakse i konkretnih jezičkih eksperimenata trebalo bi ići ka lingvističkom univerzalizmu. Upravo u pravcu aposteriornog lingvoprojektovanja i krenuće kasnije razvoj osnovne grane interlingvistike.

\* \* \*  
\*

Križanića treba smatrati osnivačem slovenske interlingvistike.<sup>1</sup> Poslednju shvatamo kao granu interlingvistike koja rješava teoretska i primijenjena pitanja opšteg sredstva komuniciranja na osnovu slovenske jezičke građe, pri čemu se proizvod svjesnog jezičkog stvaralaštva ili svjesno jezičko planiranje orijentiše isključivo na međuslovensku upotrebu. Ako se posebno ne govori o projektima koji se tiču dovođenja jednog ili nekoliko slovenskih jezika u rang

<sup>1</sup> Istina F. Volman ukazuje na to, da se propagator luteranstva Italijan „Vergerius“ také prvi pokušil o jakýsi všeslovanský jazyk spisovný na základě charvatštiny“, međutim, nemamo detalje o tom projektu. V. (22, 24).

sveslovenskog, onda su u okviru slovenske interlingvistike tokom XVII—XX vijeka stvorene približno dvije desetine projekata sveslovenskog (opšteslovenskog, međuslovenskog) jezika. Utopičnost projekata takve vrste je očigledna<sup>2</sup> Međutim, bilo bi nedovoljno staviti tačku na tom zaključku. Čini se veoma važnim da su projekti vještačkog opšteslovenskog jezika prihvaćeni prije svega kao lingvističko rješenje velike ideje o slovenskoj uzajamnosti, čije su prve manifestacije vidljive u aktivnosti slovenskih prvoučitelja. Ti projekti su se javljali kao pokušaj dokazivanja jedinstva jezičkog i etničkog porijekla Slovena, kao sredstvo duhovne integracije ili približavanja svih slovenskih naroda.

Interesantno je da je pojava projekata sveslovenskog jezika uvijek bila društveno i sociolingvistički uslovljena. U XVII vijeku Križanić razrađuje svoj lingvoprojekt, smatrajući ga aktivnim sredstvom u realizaciji programa za političko ujedinjenje Slovena pod pokroviteljstvom Rusije — to je zahtijevala teška sudbina prije svega južnoslovenskih i dijela zapadnoslovenskih naroda. U XVIII vijeku G. Sapel (1790), B. Kumerdej (1793) i mitropolit S. Stratimirović (1796) razmišljaju o sveslovenskom jeziku ili daju opštu skicu takvog jezika, uviđajući pogubnost zvanične premoći i među Južnim Slovenima neslovenskih jezika i shvatajući u isto vrijeme teškoće u stvaranju lokalnih književnih jezika (zbog dijalekatske i društveno-političke rascjepkanosti, etničke dekonsolidacije itd.). Nepostojanje jedinstvenog nacionalnog književnog jezika ili teškoće povezane sa njegovim utemeljenjem doveli su u XIX vijeku do projekata sveslovenskog jezika Slovaka J. Herkela (*Universalis lingua slavica*, 1826), Čeha J. F. Sumavskog — *Všeslovanský písemný jazyk* (1851), Južnih Slovena, u glavnom Slovenaca M. Bana — *Sveslavjanski jezik* (1848—1849), R. Razlaga (1850), Rajića — *Sveslavenski jezik* (1853), M. Majara — *Узајемні славянскі језик* (1863—1865), projekat O. Cafa (približno 1872). Nešto se po strani nalazi projekat Poljaka S. Lindea (1807. i kasnije). Početkom XX vijeka pojavljuje se projekat *Neuslawisch* (1907) Čeha I. Hoška specijalno namijenjenog za „austrijske Slovene“. Projekti tipa *Slavina* (1912) J. Konečnog, *Slovanština* (1912) E. Kolkopa, neobjavljeni projekat sveslovenskog jezika P. Stojana i D. Čupovskog (1913—1916), a takođe *Slavski jezik* (1920) B. Holija pojavili su se pod uticajem pokreta za međunarodni jezik (posebno esperantskog, kao i ido-pokreta), koji je bio snažan početkom vijeka, a činili su pokušaj demonstriranja mogućnosti slovenske jezičke građe za ciljeve lingvo-projektovanja i samim tim pružanja otpora ekspanziji projekata na romanskoj i germanskoj jezičkoj osnovi. Čini se da su isti razlozi, a takođe svijest o sve većoj ulozi ruskog jezika doveli do pojave projekata *Sveslav* ili *Sveslovenski jezik* (1940) Č. Đurđevića i projekta iz 40-tih godina *Slovan* nekog A. Zideka; *Sveslav* je za osnovu imao ruski jezik. Jedan od posljednjih sveslovenskih projekata

<sup>2</sup>Radi objektivnosti treba, međutim, istaći da je Križanićev projekat manje utopičan, ako se uporedi sa apriorno filozofskim projektima opštesvjetskog jezika. A. S. Budilović je u svoje vrijeme smatrao da „taj jezik prije može zaživjeti u Hrvatskoj nego u Rusiji. Tada bi on stvorio hrvatsku paralelu za slovensko-ruski jezik Srba i Bugara iz XVIII vijeka“, (5, 318).

je *Mežduslavjanski jezik* (1954—1958), koji je razrađen u Čehoslovačkoj pod rukovodstvom L. Podmelea i koji predstavlja pokušaj stvaranja funkcionalnog modela što odražava u sebi opšte crte savremenih slovenskih književnih jezika. U svim tim slučajevima radi se pretežno o aposteriornim lingvoprojektima.

\* \* \*  
\*

Pristup jeziku kao građi koja dozvoljava elemente svjesnog regulisanja prisutan je kod Križanića već 40-tih godina XVII vijeka, kada se upoznao sa radom na ispravljanju i usavršavanju jezika koji je obavljala Rimska Propaganda na čelu sa R. Levakovićem u cilju stvaranja takvog slovenskog književnojezičkog koinea koji bi bio široko rasprostranjen i opšte razumljiv i na koji bi se mogla prevoditi razna teološka djela da bi se uvuklo slovenstvo u katolički proces. U pismima Levakoviću i drugim poslanicima u Rimu Križanić je u više navrata izvještavao o svojim namjerama da se prihvati normalizacije maternjeg jezika (3, s. 127 i dalje). Dosta je i uradio u tom pravcu. Čini se samo čudnim da Križanić nije znao za sličan rad koji je prije njega obavio po zadatku Rimske Propagande B. Kašić, koji je u osnovi izradio čakavsku gramatiku, ali sa orijentacijom na štokavštinu bosanskog tipa (19). Moguće je, međutim, da je Križanić smatrao da je u tom slučaju „zaobiđena“ kajkavska zona, zato je i preduzimaio svoje pokušaje da stvori novi književni jezik.

Uopšte jezik je za Križanića takva komponenta društva i etnosa koja, kao i druge njegove komponente (običaji, način i oblici života i sl.) može biti podvrgnuta svjesnom regulisanju u cilju razvoja i usavršavanja, pošto razvijen jezik, sadržajno bogat i slobodan od stranih elemenata, pomaže društveni progres. Sva njegova djela, a posebno *Politiku*, prožima misao o snažnom društvenom uticaju jezika — misao originalna, svježa i nova za Evropu XVII vijeka. U petom poglavlju trećeg dijela *Politike*, koji se zove „O jeziku ili o govoru (Ob iaziku, lŕbo ob beséde“), Križanić je pisao: „Savršenstvo jezika je najneophodnije oružje mudrosti i gotovo glavno njeno obilježje“; „Mi se moramo izboriti za ispravljanje i poboljšanje našeg jezika da bismo sebe mogli sačuvati od loše slave i da bismo se uspješnije baviti naukama i svakojakim državnim poslovima. I već bi barem za vojne stvari trebalo stvoriti svoje vlastite odgovarajuće izraze, jer spretnost i hrabrost vojnika raste ako na svome, a ne na tuđem jeziku govore o vojnim stvarima“ (2, 113—114 i 466—467).

\* \* \*  
\*

Pogled na jezik kao na aktivno i djelotvorno sredstvo društvenog značaja, a takođe jezički eksperimenti, o kojima je ranije govoreno, bili su prvi podsticaj koji je kasnije doveo Križanića do misli o vještačkom stvaranju sveslovenskog jezika. Treba samo napomenuti da su na realizaciju

te misli Križanića podsticali i drugi faktori. Među njima treba navesti činjenicu o postojanju i funkcionisanju staroslovenskog (crkvenoslovenskog) književno-pisanog jezika, međunarodnog po raširenosti, sa kojim je Križanić bio upoznat prije svoga putovanja u Moskvu. Križanić je dobro bio svjestan vještačkog karaktera tog prvog književno-pisanog jezika slovenstva. Smatrajući da je „pri prevođenju crkvenih knjiga na naš jezik bio konačno pokvaren i izbačen iz svoje kolotečine“ (2, 114 i 466) prije svega zbog toga što su se u njemu učvrstili grčki leksički i morfološko-sintaksički modeli i elementi, Križanić je u isto vrijeme shvatao da realno funkcionisanje „oživljava“, boji „prirodnom bojom“ taj jezik kulture.

Posebno je na srcu Križaniću ležao crkvenoslovenski jezik ruske redakcije, mada je i u njemu primjećivao strane modele. Zato je, ističući zasluge Meletija Smotrickog za stvaranje rusko-crkvenoslovenske gramatike, Križanić i tu istovremeno ukazivao na nedostatke slične vrste, pošto je bio uvjeren da „вса́кий бо́ языкъ ꙗ́маѣт своѣя вла́стѣта пра́вила, разни́та отъ љнихъ: и немо́жетсе по́ љного́ языка́ ѡ́бръхъ ꙗ́лити пра́вилехъ испра́вльа́т“ (predgovor za *Грама́тично исказа́нје*, s. V). Pod „svojim vlastitim pravilima“ shvatana su samo pravila koja odgovaraju duhu slovenskih jezika. Ne zadovoljivši se kodifikacijom Smotrickog, Križanić odlučuje da stvori gramatiku koja bi bila više slovenska po duhu, pridržavajući se sljedećeg principa: „А претвори и завершанја ричем такова избрах, коѣ сѣт общенїѣѣ, ꙗ́лити вно́жимъ на́шимъ отмы́намъ обы́чна“ (predgovor čitaocima *Грама́тичногъ исказа́нја*). Križanić je, očigledno, smatrao da će gramatika koju predlaže, zahvaljujući takvim kvalitetima, zamijeniti kodificirano uputstvo Smotrickog.

Istovremeno sa razmatranjem suštine gramatike Smotrickog, a prije toga i tokom rada na ispravljanju i usavršavanju maternjeg jezika, kod Križanića se izgrađuje pogled o nemogućnosti naslanjanja književnog jezika na ovaj ili onaj fragment žive jezičke stvarnosti. Književno-pisani jezik jasno je zamišljen kao svjesno organizovani sistem koji dozvoljava uplitanje pojedinca. Ovdje smo neposredno došli do pitanja mogućeg uticaja na Križanićev lingvistički rad interlingvističkih eksperimenata iz XVII vijeka. Vjerovatno je sa pojedinim pokušajima i rasuđivanjima o sveopštem jeziku Križanić bio upoznat. Zasigurno je poznato barem to da je Križanić bio u kontaktu sa Atanasijem Kirherom, koji je radio u Rimu i koji se zanimao za ideje univerzalizma u oblasti muzike, sredstva komuniciranja i sl. U pismu od 1653. godine Križanić predlaže svoju saradnju u zborniku *Turris Babel*, koji je pripremao Kirher (13, 63). Sam Kirher se zanimao za sveopšti jezik i dugo se vremena bavio pokušajima njegova stvaranja, o čemu, vjerovatno, nije mogao a da ne zna Križanić. Kirherova zanimanja u tom pravcu završila su se izdavanjem 1663. godine djela pod nazivom *Polygraphia nova et universalis ex combinatoria arte defecta*, u kome je prezentiran projekat popularnog u XVII vijeku interlingvističkog žanra — cifarske pazigrafije, koja se sastojala u tome da se za pojedine riječi različitih jezika vezuju određene cifarske vrijednosti, a njihovi gramatički oblici opremaju latinskim slovima sa di-

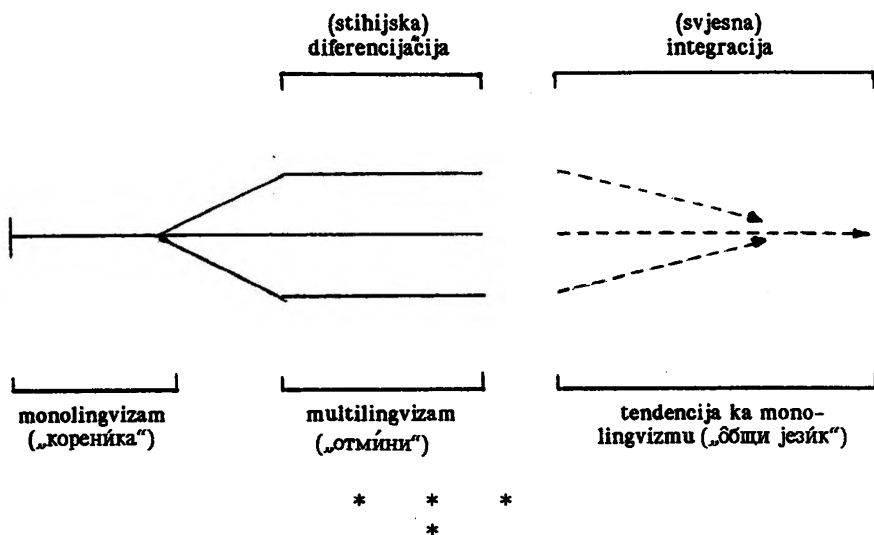
vizama. Brojke (rimske i arapske) rastu prema rasporedu riječi u latinskom rječniku, dok se narušava harmoničnost u rječnicima drugih jezika. U istoriji interlingvistike taj Kirherov projekat poznat je pod nazivom *Polygraphia*. Dakle, ovo što je rečeno potkrepljuje misao o mogućnosti i svrsishodnosti razmatranja Križanićeva sveslovenskog jezika u kontekstu interlingvističkih eksperimenata.

\* \* \*  
\*

Unificirajući karakter nosile su i Križanićeve predstave o jezičkom razvoju slovenstva. U tom smislu Križanić je imao prethodnike. Dovoljno se sjetiti djela *O porijeklu i istoriji Slovena* (1523) V. Pribojevića, *Slovensko carstvo* (1601) M. Orbinija i dr., u kojima su autori, razvijajući ideju o slovenskom jedinstvu, smatrali da Sloveni, unatoč očiglednom postojanju lokalnih narječja, govore jednim jezikom. Križanićeva misao obuhvatala je širi fon. Izrada starogrčkog književnojezičkog koinea tekla je, po Križaniću, u vezi sa burnim razvojem grčke kulture i uprkos dijalekatskoj rascjepkanosti. Nijemci, bez obzira na postojanje dijalekata međusobno veoma različitih, uspjeli su da stvore zajednički književni jezik, koji je postao realno oličenje njemačkog etničkog i jezičkog jedinstva. Analognu paralelu vidi Križanić i u slovenskom svijetu. Nekad jedinstveni korijen („*кореніка*“), koji se izjednačava sa ruskim jezikom, raspao se pa su se kao rezultat toga pojavili različiti slovenski „*отміны*“, odnosno dijalekti: „У сїце нє Рѣска отміна Словїнскије отміни плѣд: нєгѣ Словїнска, и Чѣшска, и Лѣшска отміна јесѣт Рѣскогѣ језїка отрѣдкї“ (predgovor za *Грамати́чно изказанје*, s. II). Ovdje nećemo govoriti o očito pogrešnom premještanju komponenta prvobitne jezičke evolucije slovenstva. Istaknimo samo da je Križanić, polazeći od principa svjesnog regulisanja jezika, smatrao takođe mogućim i svjesno regulisanje evolucije genetski srodnih jezika (dijalekata), odnosno regulisanje na planu njihove integracije i na kraju izrada jedinstvenog književnog jezika. Iz Križanićevih sudova razbacanih po različitim njegovim djelima, a takođe iz zamisli njegovog *Gramatičkog iskazanja*, dovoljno jasno se nazire shema jezičkog pokreta slovenstva, koja bi se mogla predstaviti na način prikazan na shemi.

Kontekst slovenske interlingvistike omogućuje da se utvrdi da Križanićeve predstave o jezičkoj evoluciji slovenstva izražene u ovoj shemi nalaze veoma jasne paralele kod niza narednih pokoljenja koja su djelovala u pravcu svjesne jezičke integracije. Početkom XIX vijeka S. Linde je postavio pitanje da se „zblizyc te (slowianskie) probratymcze dialekty“ i kao primjer takvog zblizavanja smatra poljski jezik (20; v. takođe 11a, 543–549). Sličnim razmišljanjima prožeti su praktično svi ranije navedeni projekti vještačkog opšteslovenskog jezika, a takođe prijedlozi za prihvatanje staroslovenskog (crkvenoslovenskog) ili jednog, odnosno nekoliko živih slovenskih jezika (često sa izvjesnom obradom u cilju usavršavanja njihove gramatičke strukture) kao međuslovenskog sredstva komuniciranja.





Aposteriorni princip stvaranja sveslovenskog jezika koji je izabrao Križanić pokazaće se kasnije objektivno opravdanim pošto je upravo taj princip povezan više nego bilo koji drugi sa jezičkom realnošću — on je prisutan, na primjer, u manjoj ili većoj mjeri pri izradi bilo kog književnog jezika. Aposteriornost u tkivu književnog jezika izražava se u karakteru izbora, uzimanja ili neuzimanja u obzir ovih ili onih elemenata srodnih dijalekata i govora, odnosno bez izlaska izvan okvira određenog srodnog mikroareala, zbog čega se književni jezik, mada i bez potpunog naslanjanja na neki dijalekat, ipak prihvata i dobija zvaničnu realizaciju koja jača njegove pozicije. A aposteriornost vještačkih jezika tipa sveslovenskog jezika podrazumijeva u sebi crte veće heterogenosti elemenata, pošto se oni (elementi) već uzimaju iz raznih jezika, mada i pripadaju jednoj (kao u našem slučaju) genetskoj lingvogrupi. Principi odbira elemenata za apriorni lingvosistem mogu varirati, međutim, uvijek je prisutna težnja da se odabira najopštije, pri čemu nipošto nisu svi autori u stanju da se distanciraju od maternjeg jezika ili izabranog jezičkog uzora. Zbog ograničenosti prostora nemamo mogućnost da proverimo svu građu Križanićeva sveslovenskog jezika s ciljem da se iskristališu principi aposteriorne obrade koje je on primijenio.

Pokušaćemo to učiniti na analizi nekoliko gramatički važnih kategorija, pri čemu ćemo pogledati kako su ti principi bili oličeni u projektima narednih generacija slovenskih interlingvista. Čini se svrsishodnim poređenje paradigmi imenica i zamjenica u Križanićevom sveslovenskom jeziku i u najrazrađenijim projektima iz XIX vijeka — *Universalis Lingua slavica* (1826) J. Herkela i *Узајемні славіянскі језик* (1863—1865) M. Majara (15; 21). Pošto je Križanić, kao što to često čine i kasniji tvorci projekata sveslovenskog jezika, polazio od crkvenoslovenskog jezika, koji je funkcionisao kao međunarodni

jezik, osvrnimo se takođe na gramatiku Meletija Smotrickog — kritičke napomene povodom oblika kodificiranih u njoj nalazimo u čitavom tekstu *Граматичног изказанја*. Vjerovatno se Križanić koristio prvim izdanjem gramatike Smotrickog iz 1619. godine (9); pitanje o tome je li mu bilo poznato moskovsko izdanje te gramatike iz 1648. godine treba još razjasniti. Tipovi deklinacija kod Smotrickog, Križanića, Herkela i Majara se ne podudaraju; kritička analiza principa izdvajanja tipova deklinacija, barem kod Smotrickog i Križanića, često je vršena od strane različitih autora. Mi ćemo se pak zadovoljiti izborom samo onih obrazaca paradigmi koje se manje-više podudaraju kod sva četiri autora: v. Prilog uz rad, tabele br. 1—7.

Prije nego što se osvrnemo na podatke iz tabela istaknimo da to što je Križanić zadržao oblike dvojine imenica, zamjenica i dr. vrsta riječi predstavlja jasan pokazatelj njegove blagonaklonosti prema tradiciji crkvenoslovenskog jezika; Majar se, osim crkvenoslovenskog uzora, takođe oslanjao na iskustvo maternjeg jezika — slovenskog, u kome je kategorija duala živa. Postojanje paradigmi duala komplikuje morfološku karakteristiku imena u Križanićevom sveslovenskom jeziku i Majarovom *Узајемном славјанском језику* i protivurječi kredo samog Križanića, koji je, kritikujući Smotrickog za njegovu arhaizaciju morfoloških, tvorbenih i dr. oblika, u nekoliko navrata isticao u *Граматичном изказанју* svoju orijentaciju na žive činjenice jezika. Jedino Herkel, osjetivši reliktni karakter kategorije duala i istakavši njeno funkcionisanje isključivo u slovenačkom, nije uveo tu kategoriju u projekat svog sveopšteg slovenskog jezika, zbog čega se Herkelova imenska i dr. paradigma razlikuje određenom jednostavnošću i regularnošću.

U tabelama 1—3 date su paradigme imenica muškog roda. (*дрѣвѣ/вѣрѣчь* — *брѣт/крѣль* — *Рѣб/Вѣгѣч* — *рѣб/конѣ*), srednjeg (*дрѣво/сѣрдце/слово* — *лито/лицѣ/слово* — *Слово/Лице* — *дѣло/польѣ*) i ženskog (*дѣва/мрежа/заповѣдь* — *рѣба/рѣч* — *Вода/Volja/Kost* — *рѣба/воля/кост*).

Najvećom unificiranošću oblika po horizontali (tj. Smotricki — Križanić — Herkel — Majar) odlikuju se imenice ženskog roda sa osnovama na \**a*, \**ja* i na \**i* (tab. 3); ovdje se zapaža određena razlika samo na nivou alomorfa, tj. tipa dat. duala osnova na \**i* kod Smotrickog *-ема*, kod Križanića *-ма* (isto kao i kod Majara), gen. mn. sa osnovom na \**ja*; kod Smotrickog \**-iū* (isto kao kod Herkela i Majara), kod Križanića *-ѣи* i sl.; samo u gen. jedn. prisustvo kod Križanića; Herkela i Majara za oba tipa deklinacije jednog nastavka *-u* (kod Smotrickog *-ы/-Ѧ/-u* tumači se fonološki: nijedan od tri navedena autora nije uključio u svoj jezik fonemu (*ѡ*) (kod Herkela ona se, istina, koristi, međutim, nedosledno, i često se mijęša sa (*u*)).

Imenice muškog roda na \**ō*, \**jō* (tab. 1) indikativne su u tom smislu što znatno odvajaju Križanića od Smotrickog; kod Herkela primijetna je jasna orijentacija na Smotrickog, dok Majarovi podaci imaju više zajedničkog sa Križanićevim podacima, up. gen. jedn. — unificirano *-a* kod Križanića i drugih te očuvanja razlika na planu „tvrda — meka promjena“ kod Smotrickog (*-a*,

-А); u dat. i lok. jedn. to razgraničenje objedinjava Smotrickog i Herkela, a nerazgraničenje — Križanića i Majara (lokativ je kod poslednjeg, istina, dat na planu razlike koja se razmatra). Križanić dozvoljava razgraničavanje fleksija mekih i tvrdih varijanti u jedini samo za vokativ i instrumental, a u množini — za gen. i dat., dok je za nom., akuz., vokat. i instr. mn. istaknut očigledan proces unifikacije oblika. Što se tiče paradigmi množine, Majar već ima više dodirnih tačaka sa Smotrickim i Herkelom. A u cjelini Križanićeva paradigma, zbog ignorisanja u nizu padeža razlika na liniji „tvrda — meka promjena“, pokazuje se najpojednostavljenijom i ima u izvjesnoj mjeri uopštavajući karakter. Ovde se aposteriornost upravo i ispoljava u svjesnom potcjenjivanju oblika meke promjene na račun opšteg procesa unifikacije.

Manje odlučnim Križanić se pokazao kodificirajući oblike imenica srednjeg roda (tab. 2.). Dvojnost njegove pozicije vidi se prije svega u paradigmi imenica sa osnovnom na suglasnik koju je on predložio. Ako je u jednini (i dualu) Križanić išao za živom jezičkom normom, između ostalog i maternjeg jezika (umetak *-ec-*, koji čini suštinu deklinacije na suglasnik, u većini jezika bio je izgubljen), i u tom smislu njega su u XIX vijeku slijedili Herkel i Majar, onda se u množini Križanićevo jezičko osjećanje protivilo potpunom napuštanju tradicije: tu on preporučuje i novi tip (bez umetka) i stari tip (sa umetkom), samim tim svjesno dozvoljava znatnu varijativnost oblika. Pa ipak Križanićev pogled na suštinu morfološkog funkcionisanja imenica na *-ec-* takođe govori o njegovoj težnji da se distancira od tradicije crkvenoslovenskog jezika i približi živom jezičkom procesu, a samim tim i oblicima „која сѣт общенія, или ти внѣжимъ нашимъ отмынамъ обична“.

Paradigmatika ličnih (i lično-pokaznih) zamjenica karakteristična je u tom smislu što, s jedne strane, povezuje Križanića sa crkvenoslovenskom tradicijom, s druge — govori o otvorenoj naklonosti prema maternjem jeziku. Ova dvostrana veza najjasnije se ispoljava u jednini zamjenica za 1. i 2. lice (tab. 4, 5); nom. *азъ*, ali *Jāz* i *Jā*, gen. *менѣ*, ali *Méne* i *Me* i sintezirani *Менѣ* i *Мѣ*<sup>3</sup>; isto i: *тебѣ*, *Tébe* i *Te* i sintetizirani *Téбѣ*, *Tѣ*; dativ *Мнѣ*, *mú*, ali *Mнѣ*, *Mú* i *Ménu* itd. Henkel i Majar su se ovdje orijentisali prije svega na crkvenoslovenski. U isto vrijeme se po horizontali u dualu (osim nom., akuz. i vok.) i množini zapažaju dosta regularne podudarnosti između svih gramatika (izuzev akuz. mn., gdje Križanić slijedi Smotrickog).

Kod zamjenica za 3. lice (tab. 6, 7) Križanićeva naklonost prema maternjem jeziku je karakteristična ne samo u jednini nego i u dualu i množini, pri čemu je veza sa crkvenoslovenskim oblicima fonetski daleka: upor.: *онаго* — *Нъго*, *ономѣ* — *Нъемѣ*, *онѣми* — *Нъѣми* i sl.

U Križanićevom sistemu ličnih zamjenica iznenađuje obilje enklitičkih oblika — pristrasnost koja jasno dolazi iz maternjeg jezika.

<sup>3</sup> „А складено јз Е, А; јли јз I, А“, в: (1, I).

\* \* \*  
\*

Pojava lingvonarcisoizma uopšte je karakteristična za Križanića, koji je svoju pristrasnost prema maternjem jeziku pokazivao ne samo direktnim uključivanjem njegovih oblika u sistem opšteslovenskog jezika nego i stalnim izjavama u odnosu na „čistotu“ i dr. kvalitete najvišeg ranga. Početni čisti i pravilni slovenski izgovor sačuvan je, po Križaniću, samo „въ једином малом кѣтъ земльї: около кѣпи рикї, во ѣздѣ Дѣбовца: и Озльа и Рїбника острѣгов. . . Ј кѣлїко јест још доселї остало стѣрого зачѣлногo и чистогѣ изрикѣнїа, тѣмо се јест обрїтало, за мојегѣ дитїнства. . .“ (*Грамматично исказѣње*, s. III); oblici tipa *коньев* „јест најлїпье и најпрѣвје изглашѣнїе: и сїце говорѣт Херватї. . .“ (3. 13) itd.

Elementi lingvonarcisoizma pri stvaranju aposteriornih jezičkih sistema očigledno su neizbježni, pošto se pri kodifikaciji jezičko osjećanje istraživača najpotpunije ispoljava samo u odnosu na maternji jezik. U slovenskoj interlingvistici pristrasnost prema maternjem jeziku pri izradi sveslovenskih projekata u ovoj ili onoj mjeri su ispoljavali Slovak J. Herkel, Česi I. Hošek i J. Konečni, Slovenac M. Majar, Poljak S. Linde i dr. Analogija tome postoji i u „prirodnoj“ lingvističkoj aktivnosti — pri stvaranju i normalizaciji književnih jezika kada kodifikator ispoljava pojačanu pažnju prema elementima maternjeg dijalekta (govora), čak ako na kraju krajeva nije postao osnova opšteknjiževnog jezika nacije (narodnosti) u formiranju. Primjera slične vrste u istoriji književnog jezika ima dovoljno. Vraćajući se Križaniću istaknimo da se elementi iz žive jezičke stvarnosti koje on uvodi dopunjuju proizvodima vlastitog jezičkog stvaralaštva, up., npr. instr. jedn. *Мѣнош*; i kod Herkela, npr. akuz. jedn. *Мна*. Taj momenat (posebno je značajan u oblasti leksike i tvorbe) ne treba ignorisati pošto upravo individualna proizvodnja jezičkih elemenata najbolje ukazuju na svjesni, interlingvistički aspekt stvaranja lingvoprojekta.

\* \* \*  
\*

Analiza imenskih paradigmi omogućuje da se zaključi kako je crkvenoslovenski jezik (i gramatika Smotrickog) bio za Križanića pouzdana građa. Najviše je, međutim, taj jezik igrao ulogu svojevrsnog uzora, modela, polazne tačke u konstruisanju vlastite paradigmatske sveslovenskog jezika. Redukciji svega crkvenoslovenskog doprinosila je činjenica da se Križanić koristio gradom živih slovenskih jezika i prije svega maternjeg hrvatskog, a takođe i dovoljno produktivnim individualnim jezičkim stvaralaštvom. Putem sinteze takve vrste (crkvenoslovenska grada-obrazac — grada živih slovenskih jezika — elementi svjesnog jezičkog stvaralaštva) krenuće i mnogi drugi autori projekata jezika opšteg za Slovene. Za XIX vijek uloga crkvenoslovenskog u interlingvističkom projektovanju primjetno slabi pošto su u tom periodu bili formirani ili su se

već formirali književni jezici većine slovenskih naroda, na kojima je bila koncentrisana osnovna pažnja. Međutim, prisustvo crkvenoslovenskog kao građe i kao obrasca još uvijek se osjeća (up. posebno Majarov projekat sa njegovim karakterističnim obilježjem — kategorijom duala, koju podržava takođe maternji jezik), kao što se osjećao njegov uticaj na formiranje i razvoj niza slovenskih književnih jezika. U interlingvističkom projektovanju u XX vijeku crkvenoslovenski prepušta svoje pozicije, faktički dolazeći u isti rang sa drugim slovenskim književnim jezicima. Slovenski lingvoprojekti iz XX vijeka sintetiziraju u sebi građu mnogo slovenskih književnih jezika, međutim, kao i u Križanićevo vrijeme, u nekim od njih osjeća se i lingvopristrasnost. Tako Hošekov *Neuslawisch* sintetizira južnoslovensku i zapadnoslovensku građu s očiglednom prevagom češko-slovačkih elemenata; projekat *Slavina* Konečnog pretežno se bazira na zapadnoslovenskoj građi sa osloncem prije svega na češkom; *Sveslav Č.* Đurđevića za osnovu uzima ruski jezik itd. Samo u odnosu na projekat *Mežduslavjanski jezik* L. Podmelea i njegovih saradnika može se reći da se lingvistička pristrasnost osjeća ovdje u minimalnoj mjeri.

Križanićev sveslovenski jezik, predstavljen u njegovim djelima i u *Грама́тичномъ изказа́нью*, jeste, prema tome, *aposteriorni sistem*, mada i sa jasnom orijentacijom na rusko-crkvenoslovensku i hrvatsku građu; taj aposteriorni lingvosistem ne naslanja se ni na jedan slovenski jezik. Varijativnost njegovih elemenata, koja se lako zapaža na svim nivoima, pokazatelj je stvaralačke obrade jezičke građe i traženja optimalne varijante, kojoj je, vjerovatno, težio Križanić nadahnut velikom idejom o slovenskoj uzajamnosti.

#### LITERATURA

1. (Крижанич Ю) Крижаничъ Я. Грама́тично изказа́нје объ рускомъ языку попа Юрка Крижанича, Презвѣнцемъ Серблянина, междѣ Кѣпою и Бѣною риками: во ѳѣздехъ Бихша града, околъ Дѣбовца, Озля и Рибника остроговъ, писано въ Сибири: лита зрѣд. — В.: Чтенія в имп. Обществѣ исторіи и древностейъ российскихъ при Московскомъ ун-те, 1848, кн. I, XX + (4) + VI + 120 с.; 1859, кн. 4, с. 121—256.
2. Крижаничъ Ю. Политика. Под ред. акад. М. Н. Тихомирова. М., Наука, 1965, 735 с.
3. Белокуровъ С. А. Юрий Крижаничъ в Россіи. Приложения. — Чтенія в имп. Обществѣ исторіи и древностейъ российскихъ при Московскомъ ун-те, 1903, кн. 3 (206).
4. Бодянский О. Предисловіе (к „Грама́тичному изказа́нью“). — Чтенія в имп. Обществѣ исторіи . . . , 1848, кн. 1.
5. Будилевичъ А. Общеславянскій языкъ в ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы. Т. II. Зарожденіе общаго языка на славянскомъ Востоке. — Варшава, 1892.
6. Кумаковскій П. Очеркъ исторіи попытокъ решенія вопроса о единомъ литературномъ языкѣ у славянъ. — В сб.: Мефодіевскій юбилейный сборникъ. Варшава, 1885.
7. Маркевичъ А. Юрай Крижаничъ и его литературная деятельность. Историко-литературный очеркъ. — Варшава, 1876.
8. Первольфъ И. Славяне. Ихъ взаимныя отношенія и связи. Т. II. Славянская идея в литературѣ до XVIII вѣка. — Варшава, 1888.

9. *Смотрецкий М.* Граматики Славѣнскихъ правильное Сѣнтагма. . . , вѣую, (1619); факсимиле этого издания. Київ, 1979.
10. *Экман Т.* Грамматический и лексический состав языка Ю. Крижанича. — In: Dutch Contribution to the V International Congress of Slavists. Hague, 1963.
11. *Ягич И. В.* История славянской филологии. (Энциклопедия славянской филологии, Вып. 1). — Спб., 1910.
12. *Daničić D.* Gramatika Gjurgja Križanića. — In: Rad JAZU, Knj. XVI. Zagreb, 1871.
13. *Golub I.* Biografska pozadina Križanićeva djela. — In: Život i rad Jurja Križanića. Zbornik radova. Zagreb, 1974.
14. *Hamm J.* Prosodijski sistem Križanićeva govora. — In: Život i rad Jurja Križanića. Zbornik radova. Zagreb, 1974.
15. *Herkel J.* Elementa universalis linguae slavicae e vives dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta. — Budaе, 1826.
16. *Hraste M.* Prinosi poznavanju hrvatskosrpskoga jezika J. Križanića. — In: Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 5, Zagreb, 1963.
17. *Jagić V.* Biografija Jurja Križanića, koju je napisao P. Bezsonov. — In: Rad JAZU. Knj. XVIII. Zagreb, 1872.
18. *Jagić V.* Život i rad Jurja Križanića (Djela JAZU. 20). — Zagreb, 1917.
19. *(Kašić) Cassius B.* Institutionum linguae illiricae. — Romae, MDCIII (1604).
20. *Lewaszkiwicz T.* Panslawistyczne osobliwości leksykalne S. B. Lindego i jego projekt stworzenia wspólnego języka słowiańskiego. (PAN. Komitet słowianoznawstwa. Monografie sławistyczne. 42). — Wrocław etc., 1980.
21. *Majar M.* Узајемні правопис славјанскі, то је: Uzajemna slovnica ali mlvница slavjanska. — U Zlatnom Pragu, 1863—1865.
22. *Wollman F.* Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů. — Praha, 1958.

## Резюме

Александр Д. Дуличенко

ВСЕСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК ЮРИЯ КРИЖАНИЧА  
В КОНТЕКСТЕ СЛАВЯНСКОЙ ИНТЕРЛИНГВИСТИКИ

Актуальность лингвистического кредо Крижанича. Оценки феномена „язык Крижанича“ в истории славистики. „Грамматично изказанје“ — описательная ли грамматика хорватского и русско-церковнославянского языков?

Рассмотрение всеславянского языка в интерлингвистическом контексте. Проблемы совершенствования литературных языков Европы в XVII в. Философские проекты всемирных языков по типу априори. Развитие апостериорного направления в лингвопроектировании. Всеславянский язык Крижанича — первый апостериорный проект в истории интерлингвистики.

Крижанич — основоположник славянской интерлингвистики, изучающей теоретические и прикладные аспекты общего средства общения на основе славянского языкового материала. Обзор двух десятков проектов всеславянского (общеславянского, межславянского) языка, созданных после Крижанича, с конца XVIII по XX вв. Всеславянские проекты — лингвистическое решение великой идеи славянской взаимности.

Подход к языку как материалу, допускающему элементы сознательного регулирования, обнаруживается у Крижанича еще в 40-е гг. XVII в. (римская Пропаганда, Левакович и др.). Язык для Крижанича — компонент общества и этноса, который, как и другие компоненты (обычай, образ жизни и др.), может быть подвергнут сознательному регулированию в целях развития и совершенствования, поскольку развитый язык содействует социальному прогрессу.

Факторы, приведшие Крижанича к мысли о создании искусственного всеславянского языка:

- 1) пример международного по распространению церковнославянского литературно-письменного языка, искусственный характер которого Крижанич понимал, осознавал;
- 2) непосредственная работа по исправлению и совершенствованию родного языка;
- 3) знакомство с интерлингвистическими проектами XVII в. (контакт с А. Кирхером, автором проекта цифровой пазиграфии, и др.);
- 4) сознание о ненакладываемости литературного языка на соответствующий ему диалект-базу.

Унифицирующий характер представлений Крижанича о языковом развитии славянства. Обращение к опыту других языков Европы. Схема языкового движения славянства, вырисовывающаяся из лингвистического кредо Крижанича. Представление в духе схемы Крижанича у последующих поколений славянских интерлингвистов.

Апостериорный принцип всеславянского языка Крижанича. Апостериорность литературных языков. Принципы апостериорной обработки языкового материала, устанавливаемые на основе сравнительного анализа данных парадигм имен существительных и личных местоимений у Смотрицкого (1619), Крижанича (1666), в *Universalis lingua slavica* (1826) Я. Геркеля и в *Узајемні славіјанскі језик* (1863—1865) М. Маяра. Явление лингвонарциссизма у Крижанича и последующих создателей проектов всеславянского языка. Основной вывод анализа парадигм: церковнославянский язык (и грамматика Смотрицкого) для Крижанича не только надежный материал, но, более всего, образец, модель в конструировании собственной парадигматики. Редукция церковнославянского материала за счет обращения Крижанича 1) к материалу живых славянских языков

и прежде всего хорватского (лингвонарциссизм), 2) элементов достаточно интенсивного собственного языкотворчества. Синтез трех источников; церковнославянский материал-образец (с его ослабеванием к XX в.), материал живых славянских языков с неперменным явлением лингвонарциссизма, элементы собственного языкотворчества — путь, по которому пойдут последующие создатели всеславянских лингвопроектов.

Всеславянский язык Крижанича, представленный в его сочинениях (хотя и сильно варьируемый) и в *Граматичном изказанију* представляет собой апостериорную систему, не накладываемую ни на один славянский язык, хотя и проявляющую четкую ориентацию на русско-церковнославянский и хорватский.

Текст включает „Литература“ (22 названия) и „Приложения“: парадигмы имен существительных и личных местоимений Смотрицкого, Крижанича, Геркеля и Маяра (7 таблиц).

## PRILOZI

## Paradigme imenica

## Muški rod

Табела 1

	Smotricki 1619	Križanić 1666	Herkel 1826	Majar 1863–1865
	дрѣгъ/врач	брат/краль	Rab/Vгач	роб/конь
J e d n i n a				
N	-ъ/-ь	-∅	-∅	-∅
G	-а/-Ѧ	-а	-а	-а
D	-ѡ/-ю, -ѣви	-ѡ	-у/-еви	-у
A	-а	-а	-∅/-∅, -а	-а
V	-е/-ю	-е/-ѡ	/-у	-е/-у, -е
I	-омѣ/-емѣ	-ом/-ем	-ом/-ем	-ом/-ем
L	-ѣ/-и	-ѣ	-је/-у	-ѣ/-и(?), -у(?)
D u a l				
NAV	-а	-а		-а
GL	-ѡ/-ю	-ѡ		-у
D	-ома/-ема	-ма, -ома/-ма, -ема		-ома/-ема
I	-ама/-ма			



Množina				
N	-и/-іе, -е, -еве	-и	-и/-evje	-ы/-і
G	-швъ, -ъ/-ъ, -евъ	-ов/-ев	-Ѳ/-jev	-ов/-ев, -ej, -ej
D	-шмъ/-емъ	-ом/-ем	-ом/-jem	-ом, -ам/-ем, -ам
A	-и/-а	-и	-у/-ја	-і, -е/-е
V	-и/-іе, -е, -еве	-и	-и/-evje	-ы/-і
I	-ами, -и/-ми, -и	-ми	-у/-і	-і, -амі
L	-ехъ, -ѣхъ/-ехъ	-ѣх	-jex	-іх, -ах

## Srednji rod

Tabela 2

	Smotricki	Križanić	Herkel	Majar
	дрѣво/сѣрдце/слово	лито/лице/слово	Slovo/Lice	дѣло/полье
Jednina				
N	-о/-е/-о	-о/-е/-о	-о/-е	-о/-е
G	-а/-а/-(е)ѣ	-а	-а	-а
D	-ѡ/-ѡ/-(е)ѡ	-ѡ	-у	-у
A	-о/-е/-о	-о/-о/-е	-о/-е	-о/-е
V	-о/-е/-о	-о/-о/-е	-о/-е	-о/-е
I	-омъ/-емъ/-(е)емъ	-ом/-ом/-ем	-ом/-ем	-ом/-ем
L	-ѣ/-и/-(е)и	-ѣ/-и/-ѣ	-іе/-і	-ѣ/-і(?), -у(?)
Dual				
NAV	-а/-а/-(е)ѧ	-ѣ/-и		-ѣ/-і
GL	-ѡ/-ѡ/-(е)ѡ	-ѡ		-у
D	-ома/-ема/-(е)ѣма	-ма, -ома/		-ома/-ема
I	-ама/-ама/-(е)ама	-ма, -ема		
Množina				
N	-а/-а/-(е)ѧ	-а/-а/-а, -(ѣ)ѧ	-а	-а
G	-ы/-ы/-(е)ъ	-Ѳ/-Ѳ/-Ѳ, -(е)Ѳ	-Ѳ	-Ѳ/-а
D	шмъ/-емъ/ -(е)емъ	-ом/-ем/-ом, -(ѣ)ѡм	-ом/-jem	-ом, -ам/ -ем, -ам
A	-а/-а/-(е)ѧ	-а/-а/-а, -(ѣ)ѧ	-а	-а
V	-а/-а/-(е)ѧ	-а/-а/-а, -(ѣ)ѧ	-а	-а
I	-ами, -ы/-ами, -ы/-(е)ѡ	-ми/-ми/-ми, -(ѣ)ми	-і	-і, амі
L	-ехъ, -ѣхъ/-ехъ, -ихъ/-(е)ехъ	-ѣх/-ѣх/-ѣх, -(ѣ)ѣх	іех/-jex	-іх, -ах

## Ženski rod

Tabela 3

	Smotricki	Križanić	Herkel	Majar
	дѣва/мрежа заповѣдь	рѣба/рѣч	Voda/Volja/ Kost	рѣба/волья/ кост
J e d n i n a				
N	-а/-а/-ъ	-а/-∅	-а/-а/-∅	-а/-а/-∅
G	-ы/-Ѧ/-и	-и	-и/-и/-и	-и/-е, (и)/-и
D	-ѣ/-и/-и	-ѣ/-и	-је/-и/-и	-ѣ/-и/-и
A	-ѣ/-ѣ/-ъ	-ѣ/-∅	-у/-у/-∅	-у/-у/-∅
V	-о/-е/-и	-о/-∅	-о/-е/-и	-о/-е/-и
I	-ою/-ею/-ію	-ојѣ/-јѣ	-оју/-еју/-іу	-у, -ој/?/-іју
L	-ѣ/-и/-и	-ѣ/-и	?	-ѣ/-и/-и
D u a l				
NAV	-ѣ/-ѣ/-ѣ	-ѣ/-и		-ѣ/-и/-и
GL	-ѣ/-ѣ/-ію	-ѣ/-јѣ		-у/-у/-іју
D	-ама/-ама/-ема	-ама/-ма		-ама/-ама/-ма
I	-ама/-ама/-ма			
M n o ž i n a				
N	-ы/-Ѧ/-и	-и	-и/-а/-а	-и, -е/-е/-и
G	-ѣ/-ѣ/-іѣ	-∅/-ѣ	-∅/-∅/-іѣ	-∅/-∅/-іѣ
D	-амѣ/-амѣ/-емѣ	-ам/-ѣм	-ам/-ам/-ем	-ам/-ам/-ем, -ѣм
A	-ы/-Ѧ/-и	-и	-и/-а/-и	-и, -е/-е/-и
V	-ы/-Ѧ/-и	-и	-и/-а/-и	-и, -е/-е/-и
I	-ами/-ами/-ми	-ами/-ми	-ами/-ами/-ми	-ами/-ами/ -ми, -ѣми
L	-ахѣ/-ахѣ/-ехѣ	-ах/-ѣх	-ах/-ах/-јех	-ах/-ах/-ех, -ѣх

## Paradigme ličnih zamjenica u jednini

## 1. lice

Tabela 4

	Smotricki	Križanić	Herkel	Majar
J e d n i n a				
N	ѣзъ	Jāz, Jā	az	ja
G	менѣ	Méne, Me; МенѦ, МѦ	Mne	мене
D	мнѣ, мѣ	Méни, Ми; Мнѣ	Mnje(mi)	менѣ
A	менѣ, мѦ	Méne, Me; МенѦ, МѦ	Mna	мене
V				
I	мною	Méнојѣ: Мнѣјѣ	Mноју	?
L	ѣ мнѣ	Méни: Мнѣ	Mnje	менѣ

D u a l				
NAV	nà (m. i s.r.)	Mй двà (nom.),		Mi два, Mi
GL	nъ (ž.r.)	Hác (akuz.)		двѣ
DI	náю	Hájс		нају
	náма	Háма		нама
M n o ž i n a				
N	mй	Mй	Mi	Mi
G	náсь	Hác	Nas	нас
D	námъ	Hám	Nam	нам
A	nй, náсь	Hác: Hй	Nas	нас
V				
I	náми	Háми	Nami	намі
L	ў náс	Hác	Nas	нас

## 2. lice

Tabela 5

	Smotricki	Križanić	Herkel	Majar
J e d n i n a				
N	тй	Tй	Ti	ти
G	тебѣ	Tѣбе, Те; ТебА, ТА	Tebje	тебе
D	тебѣ, тй	Теби, Ти; Тебѣ	Tebje, ti	тебѣ
A	тебѣ, тА	Tѣбе, Те; ТебА, ТА	Tja	тебе
V				
I	тобою	Tѣбојс: Тобѣјс	Teboju	?
L	ў тебѣ	Tѣби: Тебѣ	Tebje	тебѣ
D u a l				
NAV	và (m. i s.r.)	Вй два, Вác		vi два,
GL	vъ (ž.r.)	двйх		двѣ
DI	váю	Vájс		вају
	váма	Váма		вама
M n o ž i n a				
N	vй	Vй	Vi	Vi
G	váсь	Vác	Vas	вас
D	vámъ	Vám	Vam	вам
A	vй, váсь	Vác: Vй	Vas	вас
V				
I	váми	Váми	Vami	вaмі
L	ў vác	Vác	Vas	вас

## 3. lice (m. i sr. rod)

Tabela 6

	Smotricki	Križanić	Herkel	Majar
J e d n i n a				
N	бнѣ, бно	Он, бно	On, Ono	он, оно
G	бнагѡ	Нъерò, Јерò, Гò	Onogo, Jego	јего
D	бномѧ	Нъемѧ, Јемѧ, Мѧ	Onomu, Jemu	јему
A	бнаго, бно	Нъерò, Јерò, Гò	On, Onogo, Ono, Ји/Је	јего, је
V				
I	бнѣмъ	Нъйм	Onjem, Njim	нъйм
L	ѡ бномъ	Нъѣм	Onom, Njem	нъѣм
D u a l				
NAV	бна	Она двѧ, они двѧ		она, онѣ
GL	бнѧ	Нъијѧ		јеју
DI	бнѣма	Нъйма, Ыйма		јима
M n o Ź i n a				
N	бни, бна	Онѧ, Она	Oni, Ona	они, оне
G	бнѣхъ	Нъих, Ыих	Onjex, Jix	јих
D	бнѣмъ	Нъйм, Ыйм	Onjem, Jim	јим
A	бны, бна	Нъих, Ыих	Oni, Ona, Ја, Јих	је
V	бнѣми	Нъими, Ыими		нъих
I			Njimi	
L	ѡ бнѣхъ	Нъих	Njix	јими

## 3. lice ž. rod

Tabela 7

	Smotricki	Križanić	Herkel	Majar
J e d n i n a				
N	она	она	Она	она
G	оныа	Ньеје, Јеје, Ньѐ, Јѐ	Онаја, Јеја	је
D	оной, онѣи	Ньеѝ, Јеѝ	Оној, Јеј	јеј
A	онѣ	Ньѐ, Нье, Јѐ, Ньѝ, Ньѝ	Ону, Ју	ју
V		Јѝ; Нь, Ыи		
I	оною	Ньејѝ	Оноју, Нју	?
L	ѡ оной, онѣи	Ньеѝ	Оној, Нјеј	њеј
D u a l				
NAV	онѣ	они двѣ, ѣи		онѣ
GL	онѣ	нѣјѝ		јеју
DI	онѣма	нѣјма, ѣима, ѣи		јѣма
M n o ž i n a				
N	онѣ	Онѣ	Онѣ	оне
G	онѣхѣ	Нѣјх, Ых		јѣх
D	онѣмѣ	Нѣјм, Ым	Онѣм	јѣм
A	онѣ	Нѣѣ, Јѣ	Онѣ	је
V				
I	онѣми	Нѣјми, Ыми	Онѣ	јѣми
L	ѡ онѣхѣ	Нѣјх	Онѣ	нѣх